

Univerzitet u Beogradu
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU

**SMETNJE I POREMEĆAJI:
FENOMENOLOGIJA,
PREVENCIJA I TRETMAN**
deo II

Priredile
Jasmina Kovačević, Vesna Vučinić

BEOGRAD 2010

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

*Smetnje i poremećaji:
fenomenologija, prevencija i
tretman
deo II*

*Disabilities and Disorders:
Phenomenology, Prevention and Treatment
Part II*

Priredile / Edited by
Jasmina Kovačević, Vesna Vučinić

Beograd / Belgrade
2010.

**EDICIJA:
RADOVI I MONOGRAFIJE**

Izdavač:

Univerzitet u Beogradu,
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

***Smetnje i poremećaji:
fenomenologija, prevencija i tretman deo II***

Za izdavača: Prof. dr Jasmina Kovačević, dekan

Urednici: Prof. dr Jasmina Kovačević, doc. dr Vesna Vučinić

Uređivački odbor:

- Prof. dr Mile Vuković,
- Prof. dr Snežana Nikolić,
- Prof. dr Sanja Ostojić,
- Prof. dr Nenad Glumbić,
- Prof. dr Aleksandar Jugović,
- Prof. dr Branka Eškirović,
- Doc. dr Nada Dragojević,

Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu
edukaciju i rehabilitaciju

- Prof. dr Pejo Đurašinović, Fakultet političkih nauka,
Univerzitet u Banja Luci
- Doc. dr Mira Cvetkova-Arsova, Sofia University "St. Kliment
Ohridski", Faculty of Primary and Pre-School Education,
Bulgaria
- Dr Zora Jačova, University "St. Cyril and Methodius",
Faculty of Philosophy, Institute of Special Education and
Rehabilitation, Republic of Macedonia
- Viviana Langher, University "La Sapienza", Rome, Italy
- Martina Ozbič, University of Ljubljana, Pedagogical Faculty,
Slovenia
- Dr Isabel Maria Martin Monzón, University of Sevilla, Spain
- Dr Isabel Trujillo Pozo, University of Huelva, Spain
- Dr Philip Garner, The University of Northampton
- Dr Maria Elisabetta Ricci, Univerzitet "La Sapienza", Rim,
Italija
- Dr Vlasta Zupanc Isoski, Univerziteti klinički centar, Ljubljana

Recenzenti:

Štampa:

„Akademija“, Beograd

Tiraž: 350

*Nastavno-naučno veće Univerziteta u Beogradu, Fakulteta za specijalnu edukaciju i
rehabilitaciju donelo je Odluku 3/9 od 8.3.2008. godine o pokretanju
edicije: Radovi i monografije.*

*Nastavno-naučno veće Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
Univerziteta u Beogradu, na redovnoj sednici održanoj 29.6.2010. godine,
Odlukom br. 3/59 od 2.7.2010. godine, odobrilo je štampu Tematskog zbornika
"Smetnje i poremećaji: fenomenologija, prevencija i tretman", deo II.*

ISBN 978-86-80113-99-9

**EDITION:
PAPERS AND MONOGRAPHS**

Publisher:
University of Belgrade,
Faculty of Special Education and Rehabilitation
***Disabilities and Disorders:
Phenomenology, Prevention and Treatment Part II***

For the Publisher:

Prof. Jasmina Kovačević, PhD, Dean

Editors:

Prof. Jasmina Kovačević, PhD

Asst Prof. Vesna Vučinić, PhD

Editorial Board:

- Prof. Mile Vuković, PhD
- Prof. Snežana Nikolić, PhD
- Prof. Sanja Ostojić, PhD
- Prof. Nenad Glumbić, PhD
- Prof. Aleksandar Jugović, PhD
- Prof. Branka Eškirović, PhD
- Asst Prof. Nada Dragojević, PhD

University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation

- Prof. Pejo Đurašinović, PhD, Faculty of Political Sciences, University of Banja Luka
- Asst Prof. Mira Cvetkova-Arsova, PhD, Sofia University "St. Kliment Ohridski", Faculty of Primary and Pre-School Education, Bulgaria
- Zora Jačova, PhD, University "St. Cyril and Methodius", Faculty of Philosophy, Institute of Special Education and Rehabilitation, Republic of Macedonia
- Viviana Langher, University "La Sapienza", Rome, Italy
- Martina Ozbič, University of Ljubljana, Pedagogical Faculty, Slovenia
- Isabel Maria Martin Monzon, PhD, University of Sevilla, Spain
- Isabel Trujillo Pozo, PhD, University of Huelva, Spain
- Philip Garner, PhD, The University of Northampton
- Maria Elisabetta Ricci, PhD, University "La Sapienza", Rome, Italy
- Vlasta Zupanc Isoski, PhD, University Medical Centre, Ljubljana

Reviewers:

Printed by:
"Akademija", Belgrade

Number of copies: 350

Scientific Council of the University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation, decided to release the edition Papers and Monographs (Decision no 3/9 from 8th March 2008).

Scientific Council of the Faculty of Special Education and Rehabilitation, University of Belgrade, approved the printing of Thematic Collection of Papers: Disabilities and Disorders: Phenomenology, Prevention and Treatment, Part II at its regular session on 29th June 2010 (Decision no 3/59 from 2nd July 2010).

ISBN 978-86-80113-99-9

UDC 316.624
159.923.5-053.6
364.4:343.91-053.6
364-7:343.121.5

ZASTUPANJE MALOLETNIH PRESTUPNIKA U SISTEMU SOCIJALNE ZAŠTITE

¹Miroslav Brkić, ²Aleksandar Jugović

¹Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, ²Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Ideje o zastupanju socijalno isključenih, marginalizovanih i svih kojima je potrebna organizovana društvena podrška u zadovoljavanju potreba, datiraju godinama pre nastanka institucionalizovanog sistema socijalne zaštite. Danas je zastupanje korisnika etička obaveza profesionalaca u sistemu socijalne zaštite. Izdvajaju se dva osnovna tipa: zastupanje slučaja i zastupanje grupa. Zaštita interesa pojedinaca i obezbeđivanje adekvatnih usluga cilj je prvog tipa zastupanja. Izazivanje sistemskih promena na nivou normativnih akata, kako bi se položaj određenih društvenih grupa učinio povoljnijim, svrha je drugog tipa zastupanja.

Centri za socijalni rad, kao nosioci sistema socijalne zaštite u Srbiji, imaju posebne uloge u zaštiti i integraciji maloletnih prestupnika. Zastupanje maloletnih prestupnika u sistemu socijalne zaštite sadržanoo je u svim fazama krivičnog postupka, od pripreme do izricanja i primene vaspitne mere. U svim preduzetim radnjama, zadatak i etička obaveza stručnjaka u sistemu socijalne zaštite je da štite najbolji interes maloletnika sa stanovišta identifikovanih potencijala i ograničenja na nivou pojedinca, grupe i zajednice. Istovremeno, njihova obaveza je da se zalažu za donošenje i primenu domaćih i međunarodnih normativnih akata, kako bi se stvorili povoljniji uslovi za integraciju mladih u sukobu sa zakonom.

Ključne reči: zastupanje u socijalnoj zaštiti, socijalni rad, zastupanje slučaja, zastupanje grupa, maloletničko prestupništvo.

UVOD

Ideje o zastupanju interesa nemoćnih i marginalizovanih datiraju iz vremena kada je socijalni rad počivao na volonterskoj osnovi. Prednjačile su SAD, u kojima su filantropska ideologija i pragmatičan pristup dominirali u odnosu na teorijska uopštavanja karakteristična za Zapadno evropske zemlje (Milosavljević, Brkić. 2010).

Zbog dominantnog uticaja tzv. „medicinskog modela“, sve do 60-ih godina pojam zastupanja retko se koristio u teoriji socijalnog rada. Sa razvojem ekološko-sistemskih pristupa koji naglašavaju odnos međuzavisnosti između čoveka i okoline, raste i interesovanje za zastupanje u socijalnom radu i socijalnoj zaštiti. Krajem 60-h godina, Nacionalna asocijacija socijalnih radnika Amerike (NASW) formirala je radnu grupu, tzv. Ad Hoc Committee on Advocacy, za zadatakom da definiše zastupanje i otvori prostor za njegovu primenu u praksi. Na konferenciji NASW (1969) zaključeno je da je zastupanje etička obaveza socijalnih radnika svuda u svetu, što je podstaklo razvoj teorije i prakse u ovoj oblasti.

U svim fazama od otkrivanja, pokretanja postupka, izricanju i realizaciji mere, profesionalci u sistemu socijalne zaštite imaju obavezu da zastupaju najbolji interes maloletnika u sukobu sa zakonom. Ponekad su ove uloge izvor različitih nedoumica, jer se poistovećuju sa ulogama svedoka, veštaka, pa čak i advokata u sudskom procesu. Zadatak profesionalaca u sistemu socijalne zaštite, pre svega centru za socijalni rad, je da procenjujući kapacitete i ograničenja maloletnika i lokalne zajednice zastupaju najbolji interes maloletnika, sa stanovišta njihovih prava, dostupnih usluga, kao i razvijanja odgovornosti za kvalitet sopstvenog života. Istovremeno, etička obaveza se ogleda i u permanentim naporima da se uspostavi efikasan i ekonomičan sistem, prilagođen specifičnostima i potrebama ove ciljne grupe.

ZASTUPANJE U SOCIJALNOJ ZAŠTITI

Na prvi pogled termin zastupanja izgleda jednostavan i samorazumljiv. Potiče od latinske reči *advocatus* – onaj koji je pozvan da pomogne. Schneider i Lester (2001) identifikovali su preko 90 različitih definicija zastupanja u socijalnom radu. Uglavnom u svim se naglašava da je zastupanje proces, koji podrazumeva aktivni angažman zastupnika u proizvođenju određenih promena. Sistemi na koji se deluje su pojedinci ili grupe, koje imaju moć da utiču na donošenje odluka u korist korisnika. Zastupanje u socijalnoj zaštiti se može definisati kao: proces planiranih i od strane stručnjaka vođenih aktivnosti, koje se osmišljavaju i realizuju u saradnji sa korisnicima, kako bi se promenile okolnosti koje ih osujećuju ili onemogućavaju u zadovoljavaju individualnih i kolektivnih potreba i razvoju vlastitih potencijala.

Zastupanje je proces, odnosno kontinuirana i dinamička aktivnost koja ima svoje faze, korake, podciljeve, čija je vremenska dinamika uslovljena željenim ishodom. To je proces planiranih, a ne stihijskih aktivnosti. U odnosu na identifikovane potrebe korisnika, raspoložive resurse i ograničenja na različitim nivoima (pojedinaac, grupa, lokalna zajednica, globalno društvo) definišu se željeni ciljevi, očekivani ishodi, strategije i taktike koje treba da doprinesu njihovoj realizaciji. Proces je vođen od strane stručnjaka, koji nisu vrednosno neutralni, već aktivno učestvuju u proizvođenju željenih promena i preuzimaju odgovornosti za konačne ishode. Aktivnosti se osmišljavaju i realizuju u saradnji sa korisnicima, koji imaju prava i obaveze da učestvuju u svim fazama pomoći i podrške, od procene do planiranja i realizacija aktivnosti, u skladu sa svojim potencijalima. Zastupanje je uvek usmereno ka promeni okolnosti koje onemogućavaju ili osujećuju korisnike da zadovolje svoje potrebe, odnosno reše probleme. Okol-

nosti mogu biti prisutne na različitim nivoima: vlastite porodice, službe u kojoj je zastupnik angažovan, drugih službi, državne politike, neadekvatnih zakona, raskoraka između normativnog i praktičnog. Razlozi za zastupanje ogledaju se u osujećenosti ili onemogućenosti korisnika da zadovoljavaju individualne i/ili kolektivne potrebe. Smisao zastupanja nije u pasivnoj pomoći i podršci, već u takvoj koja im omogućava da razviju vlastite potencijale, postanu osposobljeni da autentično zastupaju interese, donose odluke, budu nezavisni, odnosno što manje zavisni od socijalnih službi.

Jedno od ključnih, istovremeno i spornih pitanja u zastupanju je ko donosi odluke? Profesionalac ili korisnik? Jedan broj autora smatra da zastupnik treba da donese konačnu odluku, pošto deluje u najboljem interesu onih koji nisu sposobni da se uspešno samozastupaju. Većina je mišljenja da je zastupnik pre svega „pristalica“ i „sledbenik“, te da je njegova glavna uloga da deluje u skladu sa direktivama korisnika. (Brendon i Brendon, 2000, Henderson and Pochin, 2001). Pri razmatranju ove dileme treba početi od nekoliko važnih činjenica. Klijenti socijalne zaštite su veoma različiti: od onih koji su potpuno sposobni da donose odluke, do onih koji su usled različitih ograničenja (uzrasnih, intelektualnih) onemogućeni da ih samostalno donose. U prvom slučaju, zadatak socijalnog radnika je da proceni potrebe korisnika, da u saradnji sa njim/a razmotri najcelishodnije opcije i pokuša da dođe do konsenzusa o budućim aktivnostima. Profesionalac je taj koji treba da ukaže korisniku na potencijalne rizike od preduzetih akcija, kao i u kojoj meri su željeni ishodi realni i ostvarivi u odnosu na resurse i ograničenja. Klijent mora jasno razumeti rizik uljučivanja i biti motivisan da koristi usluge. Odluka o ciljevima i pravcima delovanja u potpunoj je nadležnosti klijenta.

Situacija je jasnija ukoliko su korisnici usluga socijalnog rada lica koja su lišena poslovne sposobnosti usled uzrasnih (deca) ili psihofizičkih ograničenja. Da bi se zaštitili njihovi interesi oni se stavljaju pod starateljstvo. Institut starateljstva je prisutan u svim savremenim zakonodavstvima, samo su različiti načini pod kojim se realizuje. U srpskom zakonodavstvu odluku o stavljanju pod starateljstvo donosi centar za socijalni rad (organ starateljstva).¹

Kad je reč o mladim u sukobu sa zakonom, kombinuju se oba rešenja u zavisnosti od psihofizičkih karakteristika maloletnika, potencijala i ograničenja na individualnom, porodičnom i nivou zajednice

TIPOVI ZASTUPANJA U SOCIJALNOJ ZAŠTITI

Kao što ne postoji potpuna saglasnost oko definisanja zastupanja u socijalnom radu i socijalnoj zaštiti, tako postoje i oprečna mišljenja u odnosu na tipove zastupanja. Sumirajući različita shvatanja (Ezell, 2001, Schneider and Lester, 2001) moguće je formulisati sledeću tipologiju:

1. Zastupanje slučaja (case advocacy)
2. Zastupanje grupa/ socijalno zastupanje
3. Administrativno/ unutrašnje zastupanje
4. Građansko/nezavisno zastupanje
5. Zastupanje u zajednici²

1 Porodični Zakon Republike Srbije, član 125

2 Pored ovih, u literaturi se navode i drugi tipovi zastupanja: organizaciono, tehničko, legitimno, spoljašnje, političko, sistemsko, legislativno.

Zastupanje slučaja

Ovaj tip zastupanja prepoznat je još u ranoj istoriji socijalnog rada. Po formi je sličan, ali po sadržaju veoma različit od zastupanja koje vrši advokat. Socijalni radnik, odnosno profesionalac u sistemu socijalne zaštite, zastupa korisnika koji ima lični problem, pokušavajući da ga reši u njegovom najboljem interesu. Najčešće je reč o aktivnostima koje se usmeravaju prema vlastitoj ili drugim službama u zajednici, kako bi se zaštitila određena prava ili obezbedile, odnosno proširile neophodne usluge. U tom kontekstu zastupničke uloge se definišu: "kao pomoć klijentima da dobiju odgovarajuće usluge i intervencije u situacijama kada njihovi zahtevi mogu biti odbijeni, ili u slučajevima kada potrebe klijenata zahtevaju proširenje postojećih usluga" (Teare i McPheeters, 1970:92).

Zastupanje grupe/socijalno zastupanje

Ovo zastupanje poznat je pod različitim nazivima: grupno, socijalno, klasno, sistemsko, spoljašnje, političko zastupanje (Erickson et al., 1991). Pojedini autori ga određuju kao prirodnu ekstenziju zastupanja slučaja (Holmes, 1981; Schneider & Lester 2001). Za razliku od zastupanja slučaja, uvek je usmereno ka izazivanju širih sistemskih promena, ka zadovoljavanja zajedničkih, a ne individualnih potreba. Promene zakona i drugih normativnih akata, politika i praksi na lokalnom, regionalnom ili državnom nivou, koje imaju negativne posledice na ljude u okviru određene grupe, osnovni su ciljevi delovanja. Moguće je izdvojiti nekoliko bazičnih uloga/zadataka u zastupanju grupa:

1. Analiza zakonske regulative iz oblasti ljudskih prava i sloboda.
2. Priprema i distribucija izveštaja o kršenju ljudskih prava
3. Ukazivanje na nedostatke i kontradiktornosti postojeće zakonske regulative.
4. Konsultacije sa ključnim osobama u zakonodavnim odborima u cilju izmena postojeće regulative.
5. Lobiranje kod uticajnih organizacije i ljudi izvan polja socijalne zaštite, u cilju njihovog pridobijanja za menjanje postojeće regulative.
6. Formiranje grupa za pritisak sastavljenih od eksperata, profesionalaca, građana, marginalizovanih. (Woodside, McClaim, 2003).

Unutrašnje/administrativno zastupanje

Ponekad organizacija rada u vlastitoj službi, propisi, procedure, infrastruktura ograničenja, predstavljaju prepreke za zadovoljavanje potreba pojedinaca ili grupa. Izazivanje promena u politikama i praksi vlastite službe označava se terminom unutrašnje ili administrativno zastupanje. Kao i prethodna dva tipa i ovo zastupanje je usmereno ka donosiocima odluka, samo što se oni sada pronalaze u menadžmetnu vlastite službe. Iako na prvi pogled izgleda jednostavnije, ponekad je teže inicirati i izazvati promene u sopstvenim, nego u drugim službama. Postoje različiti načini da se otpori smanje, a ukoliko se to dogodi, šanse za uvođenje promena su za 40% veće, nego ako inicijative potiču van organizacije (Dear and Patti, 1981).

Građansko/nezavisno zastupanje

Počeci građanskog zastupanja vezuju se za tzv. „friendly visitors“ program - volontere koji su neposredno pomagali marginalizovane u siromašnim zajednicama i borili se za njihove interese. Počiva na ideji o svesnom građaninu („osobi od poverenja“), volonterski angažovanom, koji kroz pružanje emocionalne i praktične podrške, uspostavlja prijateljske relacije sa korisnicima (Bateman, 1995). Tri su glavne komponente građanskog zastupanja:

- Prijateljstvo
- Podrška
- Nastupanje/ govorenje u ime partnera (Barnhart and Barnhart, 1991)

Zastupnik predstavlja i štiti interese socijalno isključenih. Družeći se sa njima, pomaže im da steknu nedostajuće socijalne veštine, razviju samopouzdanje, aktivno participiraju u životu zajednice.

Zastupanje u zajednici

Pored zastupanja pojedinaca i društvenih grupa, govori se i o *zastupanju u zajednici*. U ovom slučaju pojedinci i grupe na koje se deluje nisu poznate, već pripadaju javnom mnjenju, koje može imati različite negativne stavove o pojedinim društvenim grupama. Da su ljudi sa mentalnim poremećajima opasni za druge ili da su tinejdžeri iz određenih etničkih grupa skloniji kriminalu, samo su neke od prisutnih predrasuda. Ona dobrim delom nastaju pod uticajem medija, čiji su izveštaji o siromaštvu, kriminalu, različitim etničkim grupama, sistemu socijalne zaštite, ne retko zasnovana na senzacionalističkim vestima i neproverenim informacijama, što ima velikog uticaja na oblikovanje javnog mnjenja, pa i lokalnih politika (Brawley, 1997).

Iz tih razloga osnovni cilj zastupanja u zajednici je promena neadekvatnih stavova i verovanja kod javnog mnjenja, a ostvaruje se pre svega putem medija, drugačijom politikom izveštavanja, zasnovanoj na činjenicama i toleranciji.

Iako ne postoji saglasnost oko tipologija, može se reći da postoje tri osnovna oblika zastupanja: pojedinaca, grupa i zastupanja u zajednici. Sve ostalo su više načini na koje se zastupanje realizuje, u zavisnosti od ciljne grupe, odnosno sistema na koji se neposredno deluje.

Kad je reč o deci i mladim u sukobu sa zakonom, zastupanje je jedna od primarnih uloga koju obavljaju stručnjaci u sistemu socijalne zaštite. Prisutno je u svim oblicima i fazama zaštite i podrške.

ZASTUPANJE MALOLETNIH PRESTUPNIKA U SISTEMU SOCIJALNE ZAŠTITE

Iako se u Zakonu u maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnika³ eksplicitno ne pominju zastupničke uloge socijalnih službi, neposredno su sadržane u mnogim odredbama (Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnika, 2005).

---

3 U daljem tekstu umesto punog naziva koristi će se termin Zakon

Zastupničke uloge organa starateljstva u krivičnom postupku

Značaj organa starateljstva u postupku prema maloletnim učinocima krivičnih dela vidljiv je iz odredbe Zakona po kojoj javni tužilac ima obavezu da obavesti nadležni organ starateljstva o svakom pokretanju postupka (član 53, stav 2). U toku postupka organ starateljstva ima pravo da stavlja predloge i ukazuje na činjenice i dokaze koji su od važnosti za donošenje pravilne odluke (član 53, stav 1). U ovoj odredbi, implicitno su sadržane zastupničke uloge, jer reč o aktivnostima koje se preduzimaju kako bi se zaštitila određena prava ili obezbedile, odnosno proširile neophodne usluge i mere.

Kad je reč o maloletnicima ispod 14. godina, zastupanje njihovih interesa u potpunoj je nadležnosti organa starateljstva. U tim situacijama, javni tužilac će odbaciti krivičnu prijavu i rešenje dostaviti organu starateljstva (član 47), koji će u zavisnosti od procene potencijala maloletnika i porodice preduzeti mere iz oblasti socijalne i porodično pravne zaštite. One se kreću od pružanja materijalne podrške, edukativno-savetodavnog rada, izricanja preventivnog i korektivnog nadzora nad vršenjem roditeljskog prava, pokretanja postupka za delimično ili potpuno lišavanje roditeljskog prava, smeštaja maloletnika u hraniteljsku porodicu ili odgovarajuću instituciju socijalne zaštite. U svim ovim situacijama stručnjaci centra za socijalni rad treba u partnerstvu sa maloletnikom, odnosno porodicom da donesu odgovarajuću odluku i plan usluga, nastojeći da izaberu najmanje restriktivno rešenje.

Svrha učešća organa starateljstva u reagovanju na kriminalitet dece jeste izvršenje adekvatnih socijalno-zaštitnih i porodično-pravnih mera u odnosu na ovu populaciju prestupnika. A to znači da je društveni značaj učešća organa starateljstva i zaštitni i preventivni. Uloge organa starateljstva zato jesu: izbor socijalno-zaštitnih i porodično-pravnih mera i aktivnosti, tretman, prevencija fokusirana na tzv. rizičnu populaciju maloletnih prestupnika (ova prevencija ima karakteristike i sekundarne/posebne ali tercijarne/specijalne prevencije). Mere opšte starateljske (porodično-pravne) i socijalne zaštite imaju za cilj zaštitu ličnosti, imovine i interesa deteta (Jugović, 2005).

Zastupničke uloge centra za socijalni rad sadržane su i u primeni načela „celishodnosti“. Javni tužilac procenjujući prirodu krivičnog dela⁴, okolnosti pod kojima je učinjeno, kao i raniji život maloletnika i njegova lična svojstva, može odlučiti da ne zahteva pokretanje krivičnog postupka, smatrajući da bi to bilo kontraproduktivno sa stanovišta razvoja maloletnika (član 58). Prilikom prikupljanja podataka, može zatražiti mišljenje od organa starateljstva o celishodnosti pokretanja postupka prema maloletniku ili ga sporazumno uputiti na ispitivanje u prihvatilište za decu i omladinu, odnosno vaspitnu ustanovu.

Međutim, ukoliko se organ starateljstva ne složi sa procenom javnog tužioca ima pravo da od veća za maloletnike neposredno višeg suda zahteva pokretanje postupka (član 58, stav 4). U ovoj odredbi direktno se ogledaju zastupničke, odnosno kontrolne uloge organa starateljstva. Procenjujući najbolji interes maloletnika u odnosu na prisutne kapacitete i ograničenja, organ starateljstva može

---

4 Reč je o krivičnim delima za koja je propisana kazna zatvora do pet godina ili novčana kazna (član 58, stav 1 Zakona)

imati suprotno mišljenje od javnog tužioca. U tom smislu se može zalagati za pokretanje postupka, odnosno izricanje odgovarajuće mere.

Za izricanje odgovarajuće mere, od izuzetne su važnosti procene zrelosti maloletnika, sredine i uslova u kojima živi. Radi pribavljanja ovih podataka sud obavezno zahteva mišljenje organa starateljstva (član 64). Stručnjaci centra za socijalni rad treba na osnovu procene maloletnikovih, odnosno porodičnih snaga i ograničenja da formulišu nalaz i mišljenje koji će pomoći sudu u donošenju konačne odluke. Koliko je ovaj izveštaj bitan sa stanovišta zastupanja interesa maloletnika svedoči podatak da sud u oko 90% slučajeva prihvata mišljenje organa starateljstva (Brkić, 2005). Osnovni kriterijumi prilikom izrade nalaza i mišljenja treba da budu potencijali i ograničenja na nivou pojedinca, porodice i zajednice. U odnosu na njih formuliše se i najbolji interes maloletnika sa stanovišta raspoloživih mera pomoći i podrške.

Rezultati pojedinih istraživanja (Brkić, 2005), međutim, pokazuju da prilikom formulisanja nalaza i mišljenja stručnjaci organa starateljstva mnogo više pažnje posvećuju težini krivičnog dela i stavu maloletnika prema izvršenom delu. Prema istom istraživanju, ovi faktori imaju presudnu ulogu kod suda prilikom izricanja odgovarajuće mere. U tom smislu postavlja se pitanje celishodnosti izveštaja, s obzirom da oni nisu primarno usmereni ka proceni snaga i ograničenja maloletnika, odnosno porodice. Očigledne su tendencije organa starateljstva ka istrazi i suđenju. Stručnjaci centra za socijalni rad prilikom izrade nalaza i mišljenja ne treba da se fokusiraju na otežavajuće i olakšavajuće okolnosti sa stanovišta vrste ili istorije vršenja krivičnih dela. Njihov osnovni zadatak je da sudu pruže neophodne podatke o karakteristikama maloletnika i porodice, a ovaj će na osnovu tih i drugih prikupljenih činjenica doneti odgovarajuću odluku. Samo pod tim uslovima organ starateljstva vrši svoje zastupničke uloge i štiti najbolji interes maloletnika.

Na sednici veća za maloletnike, odnosno glavnom pretresu, obavezno prisustvuje stručnjak organa starateljstva (član 73). Procesna mogućnost organa starateljstva, a etička obaveza sa stanovišta zastupanja interesa maloletnika je da ukaže na činjenice i dokaze koji su od važnosti za donošenje odluke. U tom kontekstu treba posmatrati i pravo neudaljavanja organa starateljstva sa glavnog pretresa (član 75), koje korelira sa istim pravom javnog tužioca (Škulić, Stevanović, 1999). Ovim stavom eksplicitno su iskazana procesna prava i mogućnosti organa starateljstva, odnosno značaj zastupničkih uloga koje obavlja. U teoriji i praksi još uvek postoje dileme da li se organ starateljstva može saslušati u svojstvu svedoka? Prema nekim mišljenjima položaj upravnog organa onemogućava organ starateljstva da ima status svedoka, dok se prema drugim može saslušati jer se njegov izveštaj smatra procesno relevantnim (Škulić, Stevanović, 1999). Ipak, čini se da sve nedoumice otklanja član 50 Zakona u kojem se kaže da: »niko ne može biti oslobođen dužnosti da svedoči o okolnostima potrebnim za ocenjivanje zrelosti maloletnika, upoznavanje njegove ličnosti i prilika u kojima živi«.

Od dilema može li ili ne organ starateljstva biti saslušan u svojstvu svedoka, sa stanovišta struke, je mnogo bitnije da koristi svoje procesne mogućnosti i kontinuirano zastupa interese maloletnika. Takođe, važno je istaći da stručnjaci organa starateljstva nemaju status veštaka kod utvrđivanja okolnosti vezanih za ličnost maloletnika i uslove u kojima živi, već položaj stručnog organa koji obavlja

određene poslove za potrebe suda (Škulić, Stevanović, 1999). Oni svakako nisu ni advokati koji vrše funkciju odbrane u krivičnom postupku, već profesionalci koji sa stanovišta identifikovanih potencijala na nivou pojedinca, grupe i zajednice, zastupaju najbolji interes maloletnika, nastojeći da dobiju uslugu/meru koja najviše odgovara njihovim potrebama.

ZASTUPNIČKE ULOGE ORGANA STARATELJSTVA U REALIZACIJI VASPITNIH NALOGA I MERA

Zastupničke uloge organa starateljstva nisu samo prisutne u toku postupka već i u realizaciji vaspitnih naloga i mera. Vaspitni nalozi⁵ proizilaze iz tzv. „diverzionih“ modela, koji za cilj imaju ne pokretanje krivičnog postupka i pokušaj da se na razvoj maloletnika i jačanje njegove lične odgovornosti utiče merama koje nisu represivnog karaktera. Zastupničke uloge organa starateljstva ogledaju se u učešću u izboru i primeni vaspitnih naloga, odnosno u podnošenju izveštaja o njihovoj ispunjenosti, kao uslovu za odbacivanje krivične prijave. Element odgovornosti i slobode izbora prisutan je pri realizaciji vaspitnih naloga, jer su uslovi za njegovu primenu priznanje krivičnog dela i odnos maloletnika prema učinjenom delu i oštećenom.

Zastupajući najbolji interes maloletnika, organ starateljstva treba da obezbedi uslove za realizaciju i praćenje vaspitnih naloga. U tom smislu njegova obaveza je da podstiče međusistemske partnerstvo i inicira donošenje protokola o saradnji. U ovim naporima mora biti snažno podržan od strane suda i tužilaštva, koji su neposredno zaduženi da prate realizaciju izrečenih naloga i mera. U suprotnom, prebacivanje potpune odgovornosti na centar za socijalni rad, bez odgovarajuće međusistemske podrške teško će dati zadovoljavajuće rezultate.

Iako su sud, odnosno javni tužilac u obavezi da prate izvršenje vaspitne mere, njihova neposredna realizacija je uglavnom u nadležnosti organa starateljstva, odnosno institucija socijalne zaštite. Organ starateljstva se neposredno stara o realizaciji mera pojačanog nadzora. U tom smislu u obavezi je da sačini plan usluga, prilagođen individualnim potrebama maloletnika i porodice. Takođe, u odnosu na procenjene potrebe, zastupa interese maloletnika pred obrazovnim, zdravstvenim, službama zapošljavanja u lokalnoj zajednici. Izostanak adekvatne međusistemske saradnje, nedovoljan broj stručnih radnika, nepotpuna stručna osposobljenost, samo su neki od razloga koji doprinose formalističkom karakteru individualnih planova (Brkić, 2005). Princip individualizacije nedovoljno se poštuje, planovi uglavnom liče jedni na druge, bez jasno naznačenih ishoda, ciljeva, aktivnosti. Deo odgovornosti za ovakvo stanje imaju centri za socijalni rad, ali bez kadrovskog osnaživanja, kvalitetne međusistemske saradnje i odgovarajuće podrške u lokalnoj zajednici, nemoguće je očekivati da se zadaci organa starateljstva u realizaciji vaspitnih mera u potpunosti realizuju.

---

5 Vaspitni nalozi su: poravnanje sa oštećenim, redovno pohađanje škole ili odlaženje na posao, uključivanje bez naknade u rad humanitarnih organizacija, podvrgavanje ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti, uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman (član 7)

UMESTO ZAKLJUČKA: METOD VODITELJA SLUČAJA

Reformom centara za socijalni rad, uveden je metod voditelja slučaja. Primena ovog metoda treba da obezbedi veću efikasnost i ekonomičnost i doprinese jačanju individualne i profesionalne odgovornosti. Svaki korisnik centra za socijalni rad ima zaduženog stručnjaka (voditelja slučaja) koji se neposredno stara o potrebama korisnika i permanentno zastupa njihove interese. Međutim, opet treba istaći da briga o korisnicima sistema socijalne zaštite, pa tako i maloletnicima u sukobu sa zakonom, ne može biti isključivo u ingerenciji centra za socijalni rad. To je odgovornost celokupne lokalne zajednice, sa svim raspoloživim resursima, pri čemu je osnovni zadatak centra za socijalni rad da koordinira različite aktivnosti, prati njihovu realizaciju sa stanovišta ostvarenih ishoda, revidira planove i prilagođava ih potrebama korisnika.

Nadležni organ starateljstva, odnosno ustanove u kojoj se izvršava vaspitna mera, dužna je da svakih šest meseci dostavlja sudu i javnom tužiocu izveštaj o njenoj realizaciji (član 85 Zakona). Smisao ove odredbe je da se ustanovi svrishodnost izrečene mere, odnosno da se u zavisnosti od postignutih rezultata obustavi ili izmeni izrečena odluka. U ovim rešenjima takođe su sadržane zastupničke uloge organa starateljstva, koji realizuje i prati ishode izrečene mere i sa stanovišta postignutog, odnosno najboljeg interesa maloletnika predlaže njihovu obustavu ili preinačenje.

Zastupničke uloge organa starateljstva ne okončavaju se sa obustavom, odnosno okončanjem mere. Stvaranje uslova za integraciju maloletnika u zajednicu, što uobičajeno podrazumeva obezbeđivanje adekvatnog smeštaja, posredovanje pri zapošljavanju, takođe su funkcije sistema socijalne zaštite. Razvijanje usluge „kuće na pola puta“, odnosno određenih formi stanovanja uz podršku, način je za obezbeđivanje privremenog smeštaja, posebno za mlade koji napuštaju zavodsku zaštitu. Razvijanje različitih programa za podsticanje zapošljavanja ove ciljne grupe u saradnji sa tržištem rada, često je jedan od presudnih faktora za njihovo osamostaljivanje. Iako ove aktivnosti spadaju u delokrug centra za socijalni rad, ne mogu se u potpunosti realizovati bez šire društvene podrške i funkcionalne međusistemske saradnje.

Pored neposrednih zadatak koje organ starateljstva ima u zastupanju pojedinaca koji su u sukobu sa zakonom (zastupanje slučaja) ima vrlo značajne uloge u zastupanju celokupne ciljne grupe (socijalno/grupno zastupanje). U tom smislu treba da se zalaže za stvaranje uslova za praktičnu primenu zakona⁶, da ukazuje na propuste i eventualna kršenja prava maloletnih počinioca krivičnih dela, da predlaže izmene i dopune zakona, podstiče međusistemsku saradnju i holističko rešavanje problema ove ciljne grupe. Takođe, otklanjanje prisutnih predrasuda u lokalnoj zajednici, kod poslodavaca, edukacija javnog mnjenja, spadaju u grupu izuzetno važnih zastupničkih uloga u zajednici. One se ostvaruju putem organizovanih kampanja, nastupima u medijima, stvaranju pozitivne slike i vere u mogućnosti reintegracije maloletnih prestupnika. Šira društvena podrška sred-

---

⁶ U samo jednom broj većih gradova postoje uslovi za izricanje mere pojačanog nadzora uz dnevni boravak. Mere posebnih obaveza se nedovoljno izriču, jer ne postoje preduslovi za njihovu realizaciju. Mera upućivanja u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje ne može da se realizuje, jer takve ustanove nema.

stava informisanja i celokupne lokalne zajednice, uslov je za realizaciju ovih ciljeva. U suprotnom prilepljena etiketa „maloletnog delinkventa“, teško će se skinuti, a integracija će uglavnom biti željeni, a retko ostvarivi ishod.

LITERATURA:

1. Barnhart C.L., Barnhart R.K. (1991). *World book dictionary*. Chicago. World Book.
2. Bateman N. (1995) *Advocacy Skills: A Handbook for Human Service Professionals*. Arena, Aldershot.
3. Brandon D. & Brandon T. (2000) The history of advocacy in mental health. *Mental Health Practice* 3, 6–8.
4. Brawley, E.A. (1997). Teaching social work students to use advocacy skills through mass media. *Journal of Social Work Education*, 33 (3), 445-460.
5. Brkić M. (2005). Organ starateljstva u prekrivičnom i krivičnom postupku, kao i u postupku izricanja sankcija prema maloletnicima. U: Milosavljević M. (ur) *Reforma sistema pravno-institucionalne zaštite maloletnih prestupnika*, 166-196. Socijalno humanitarno udruženje “Sačuvajmo decu”. Beograd.
6. Dear R.B., Patti R.J. (1981). Legislative Advocacy: Seven effective tactics. *Social Work*, 26, 289-296.
7. Erickson A.G., Moynihan f.M., Williams B.L. (1991). A family practice model for the 1990s. *The Journal of Contemporary Human Services*, 72 (5), 286-293.
8. Ezell M. (2001). *Advocacy in the Human Services*. Wadsworth/Thomson Learning. Belmont
9. Henderson R. & Pochin M. (2001) *A Right Result? Advocacy, Justice and Empowerment*. The Policy Press, Bristol
10. Holmes, K. A. (1981). *Casework: A psychosocial therapy*. New York. Random House.
11. Jugović, A. (2005). Analiza socijalno-zaštitnih i porodično-pravnih okvira društvenog reagovanja na kriminalitet dece. U M. Milosavljević (ur): *Reforma sistema pravno-institucionalne zaštite maloletnih prestupnika*, str.144-165, Beograd: Sačuvajmo decu.
12. Milosavljević M., Brkić M. (2010). *Socijalni rad u zajednici*. Republički zavod za socijalnu zaštitu. Beograd
13. Mind R.(1999) *Mind and the Mental Health Act 1: Advocacy*. Campaign Leaflet, Mind, London.
14. Schneider R.L., Lester L. (2001). *Social Work Advocacy*. Wadsworth/Thomson Learning. Belmont
15. Škulić M., Stevanović I. (1999). *Maloletni delinkventi u Srbiji*. Jugoslovenski centar za prava deteta. Beograd.
16. Teare J., Mc Pheeters H.L. (1970). *Manpower Utilization in Social Services*. Peacock Publisher. Illinois.
17. Woodside M, McClaim T. (2003). *Generalist Case Management*. Chicago. The Dorsey Press

18. *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnika*, Službeni Glasnik RS, br. 85/2005

ADVOCACY OF JUVENILE DELINQUENTS IN SOCIAL CARE

¹Miroslav Brkić, ²Aleksandar Jugović

¹University of Belgrade, Faculty of Political Sciences, ²University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation

Summary

The ideas of advocacy, social exclusion, marginalisation and all people who need organized social supporting in fulfilling needs, have dated back many years before the constitution of legal social care system. User's advocacy is an ethical obligation of the professional in social work today. Two basic type of advocacy are separated: case advocacy and group or class advocacy. The protection of the best client's interests and providing most adequate services are aims of first type. Causing systematic changes on the legal level and improving the living states of particularly groups are purposes of the second type of advocacy.

Centers for social work, as main services in social care system in Serbia, have many important roles in the protection and integration juvenile delinquents. Advocacy for juvenile delinquents in social care is contained in all phases of criminal proceedings, from preparation to pronouncement and realization jurisdiction measures. Tasks and ethical obligations of professional in social care system, in all realized activities, are to protect the best interest of juvenile in relation with assess of resources and gaps at the individual, groups and community level. Simultaneously, their obligation is pleading for bringing and applying domestic and international laws, which should create adequate conditions for integration juveniles in conflict with law in community.

Key words: advocacy in social care, case advocacy, group advocacy, juvenile delinquents, best interest of juvenile delinquents.